

Fehér Zoltán József

Az Anibel titka

„1953 végén, barátaim unszolására, a Héliáne, majd a torzójában megrekedt Fakupofa után, új regény írásába kezdtem” – e szavakkal kezdi Határ Győző az *Anibel* szerzői utószavát.¹ Ugyancsak az utószóban, szerzői elképzeléseiről, szándékairól szólva, többek közt ezt írja: „Ördög akart történelmi regényt írni 1950–51-ről – 1953-ban”, azonosítva ezzel a regény születéséhez a cselekmény idejét is.² S mivel mind a regény keletkezésének, mind későbbi kiadásainak körülményeit és történetét teljes részletességgel leírja-elmondja nemcsak a már említett utószóban, hanem még többet a Kabdebó Lóránt által 1988-ban készített interjú során is (amelyből az *Életút* trilógia született, s amelyre a későbbiekben még gyakran hivatkozni fogok), kételkedésre, további kutatásra semmi ok nem mutatkozott. Minden szerző, aki eddig tanulmánya tárgyául választotta az *Anibelt*, magától értetődően és természetesen fogadta el Határ Győző szavait a mű keletkezésének idejére vonatkozóan. Így G. Komoróczy Emőke is, aki alapvető fontosságú tanulmányában rögzíti, hogy az *Anibel* cselekménye egyetlen év alatt, tavasztól tavaszig játszódik, aminek e dolgozatban még jelentősége lesz.³

S ha kutatásra ok nincsen, hát közbeszól a véletlen, segít a szerencse, mely sokszor hatalmas meglepetést okozva avatkozik be egy-egy történetbe, alapjaiban cáfolja korábbi ismereteinket, segít tisztázni olyan kérdéseket, melyekről alkalmasint nem is gondoltuk, hogy tisztázandók. Esetünkben a szerencsés véletlen egy könyvárverésen, 2011 szeptemberben felbukkant lelet formájában kopogtatott be az ajtón. A lelet Határ Győző *Attis* című regényének gépirata. Ilyen címen természetesen Határ Győzőnek nem jelent meg regénye, a gépiratba belelapozva rögtön ki is derül, hogy nem más ő, mint az *Anibel* (az évtizedekkel később kiadott regénytrilógia utolsó, XXIV. fejezetének lett *Attis* a címe). A lelet mentén elindulva – mert most már adódott ok a kutatásra – kibontakozik előttünk a regény születésének hol meglepő, hol megható – valódi története.

Határ Győző az *Anibelt* nem 1953-ban, hanem 1949-ben írta. S hogy miért kellett szerzőjének e mű születését mégis következetesen 1953–54-re datálnia, nos ez *Anibel* titka. E dolgozat célja – a regény születése és cselekménye tényleges idejének tisztázása, a későbbi (1953–54-es) szerzői változtatások bemutatása mellett – lerántani a leplet e titokról.

1 Határ Győző: *Anibel*, Aurora, London, 1984 (a továbbiakban *Anibel*), 467.

2 *Anibel* 468.

3 Anima-imagók az *Anibel* c. regényben, in: G. Komoróczy Emőke: *Bizom dolgom az időre: Határ Győző életműve*, Bp., Stádium, 2003. 80–91.

A gépirat⁴

Az ATTIS gondosan bekötött gépirat, címodallal, tartalomjegyzékkel ellátva. Állapota kifogástalan, bár látszik, hogy olvasták, használták. Terjedelme 706 oldal. Lapszámozást minden gépelt oldal kapott, a címodaltól a tartalomjegyzék utolsó lapjáig. Szöveg csak a rektókon látható, a verzók üresek. A címodalon gépelt évszám: 1950. Ugyanott Határ Győző kézírásos dedikációja, ami itt nem csupán a lelet értékét növeli, hanem ami most sokkal fontosabb, hitelesíti azt:

Láng Rudolfnak / Benne hívét tisztelő igaz barátja / 1950 január 4 / Határ Győző⁵

A dedikáció dátumából következően a műnek már 1949-ben el kellett készülnie. Ugyanerre következtethetünk abból is, hogy néhány nappal később (január 13-án), sikertelen határátlépési kísérletét követően, Határ Győző börtönbe került, s onnan csak 1952 szeptemberében szabadult.

A gépirat tisztázat voltát a benne lévő dedikáción kívül bizonyítja a többpéldányos gépelés ténye, valamint az is, hogy kézírásos áthúzás, bejegyzés, javítás – a nagyon csekély számú gépelési hiba korrekcióján kívül – nem található benne. A gépelés minősége profi gépíróra utal, mégsem biztos azonban, hogy Határ Győző e munkánál, mint egyébként számos más esetben, igénybe vette gépíró segítségét, hiszen maga is kiválóan gépelt. Ugyanez igaz a gépirat kötésére is – keménytáblás, bordó-fekete papírkötést kapott –, nem kellett feltétlenül könyvkötőhöz fordulnia sem (1949-ben ez nem is lehetett veszélytelen egy „szamizdat”-tal...), könyvet kötni is tudott. A betűk élessége és a papír minősége (vékony másolópapír) arra utal, hogy e példány a gépiratnak nem az első, hanem inkább harmadik, esetleg negyedik példánya lehet. Azt nem tudjuk, hogy a gépirat hány példányban készült, azt azonban igen, hogy Határ egyéb, a megjelenés reménye nélkül készült műveit is terjesztette gépiratban barátai, megbízható emberei körében. „*Mert többnyire volt eszem, hogy gépelményeim másolatokkal készüljenek, és a kópiákat igyekeztem szétosztani, jó helyen elhelyezni*” – mondja erről maga Határ Győző.⁶ Azt sem tudhatjuk, hogy az *Attis* gépelt példányaiból hány maradt fenn, később azonban érvelni fogok amellest, hogy az 1953-ban föllelhető példányokat Határ Győző valószínűleg igyekezett visszaszerezni, eltüntetni.

Az a tény, hogy tisztázott gépiratát címodallal, tartalomjegyzékkel látta el, bekötötte/bekötötte, s hogy dedikált példányt adott belőle (véltetően nemcsak Láng Rudolfnak, hanem másnak is), arra utal, hogy a művet szerzője akkor, 1949 végén, 1950 elején, késznek tekintette. Különösen annak tükrében, amit éppen az *Anibellel* kapcsolatban, az *Életút*-interjúban Kabdebó Lórántnak mondott: „*Hiszen tudod, ismersz, soha semmit nem mutatok, amíg nincs egészen kész; az Anibel pedig messze volt a készől*” – Kabdebó Lóránt kérdése arra vonatkozott, hogy a készülő munkát (itt valóban 1953–54-ben) Határ Győző megmutatta-e Szöllösy Klárának.⁷

4 Maga a gépirat e dolgozat megjelenése után a Petőfi Irodalmi Múzeum Határ Győző-gyűjteményében lesz megtalálható.

5 A dedikáció címzettje Láng Rudolf (1904–1991) festőművész, a Vígyszínház (akkori nevén a Magyar Néphadsereg Színháza) jelmeztervezője.

6 Határ Győző: *Életút I–III.*, *Életünk Könyvek*, Szombathely, 1993–94–95 (a továbbiakban *Életút*), I/127.

7 *Életút* II/381.

Azonosságok és különbségek az *Attis* és az *Anibel* között

Mielőtt tovább lépünk a regény születése, valamint cselekménye tényleges idejének tisztázása felé, meg kell vizsgálnunk, hogy az *Attis* és az *Anibel* mennyiben azonos egymással, s mennyiben különbözik mégis. Mert az természetesen igaz, hogy 1953 végétől szerzője nagyjából egy éven át újra dolgozott rajta, mire ismét késznek, kiadhatónak tekintette művét. Csak az nem igaz, hogy új regényen dolgozott.

A két regény azonos voltát nagyon könnyű igazolni. Az *Anibel* cselekménye teljes egészében és minden epizódjában az *Attis*ban is lejátszódik, megtörténik. Minden helyszín és minden szereplő feltűnik az *Attis*ban is, az *Anibel*ben megismert, hol kedves, hol szellemes, hol abszurd, de mindenképp fantáziadús nevén. És az *Anibel* minden párbeszéde elhangzik már az *Attis*ban is. S ha mindez nem volna elég, maga Határ Győző is igazolja a két regény azonos voltát – egy kis lépéssel máris közelebb jutottunk a titok nyitjához, annyiban legalábbis, hogy természetesen nem feledékenység okozta az *Attis* ignorálását az *Anibel* utószavában, valamint az *Életút*-interjúban.

Az *Attis* gépiratának korábbi gazdája (már nem a dedikáció címzettje) levélben fordult Határ Győzőhöz, melyben rákérdezett a gépirat mibenlétére. Erre vonatkozóan Határ Győző a következőt válaszolta neki: „Egyideig [sic!] *Anibel* című regény-trilógiámnak *tentative* az *Attis* címet adtam. Ami a nálad lévő régi gépiratot illeti, könnyen azonosítható a kiadott regénnyel (még az »átkosban«, 1988-ban adta ki a Szépirodalmi); ez is rajta van az interneten”.⁸ A levél 2002. január 12-én kelt, s Határ Győző akkor már fél évszázada őrizte a titkot, *Anibel* titkát, s élete végéig nem fedte fel azt, itt, ebben a levélben sem.

A különbségek vizsgálata lényegesen bonyolultabb, nagyobb feladat. Teljes mélységében és részletességében történő elvégzésére nem vállalkozhatom, ahhoz egy kritikai kiadás szerkesztőinek felkészültségére és apparátusára volna szükség, amelyekkel magam nem rendelkezem. S természetesen az ennek a dolgozatnak a kereteit is messze meghaladná. Annyit azonban be tudok mutatni belőle, amennyiből láthatók lesznek Határ Győző regényével kapcsolatos újonnan, 1953-ban kialakult szándékai, valamint az is, hogy csaknem annyit dolgozott vele, mintha valóban új regényt írt volna.

A változások alapvetően és elsősorban szerkezetiek. Amennyiben magát a szöveget is érintik, annak értelmét, jelentéstartalmát sehol nem befolyásolják. Nézzünk először egy rövid statisztikát. Az *Attis* és az *Anibel* egyaránt 24 fejezetből áll, ezek mindegyike további, címmel ellátott alfejezetekre bomlik mindkét esetben. Az alfejezetek száma azonban már jelentősen eltér: az *Attis* 124-et, míg az *Anibel* 220-at tartalmaz. Ez azonban csak a címadások számának növekedését jelenti, e szövegelemek az *Attis*ban „*“-gal (pontosabban a gépiratban „+“ jellel) vannak elválasztva egymástól ott, ahol az *Anibel*ben már önálló címet is kaptak. Ritka kivételként persze előfordul, hogy a szerző összefüggő szöveget is megszakít, más oldalról meg az *Anibel*ben is él a csupán „*“-gal történő szövegelem-szétválasztással. A két regényváltozat mondatai mintegy kétharmad-háromnegyed részben szó szerint egyeznek egymással.⁹ Ahol mégsem, ott mondattani, hangulati, stíláriai változtatás történt, ami az értelmet, jelentés-tartalmat nem befolyásolja. A regényben előrehaladva a szó szerinti egyezések aránya folyamatosan növekszik, az utolsó fejezetekben már alig van eltérés.

⁸ Az ismert és jeles könyvgyűjtőnek megköszönöm, hogy Határ Győző levelének másolatát rendelkezésemre bocsátotta. Ugyancsak köszönet illeti Mike Zoltán antikváriust közbenjárásáért, közvetítéséért.

⁹ Természetesen nem számoltam végig, ez az *Attis* és az *Anibel* párhuzamos végigolvasása, összevetése során született becslés.

Kicsit pillantsunk be az alkotó műhelyébe, nézzük meg, mi vezette Határ Győzöt az írás, átalakítás során, hiszen erről beszámol, igaz úgy, mintha új regény írásáról beszélne.

Lengyel Balázs írja *Határ* című, 1989-es tanulmányában, idézem: *Nézzük csak, mit ír Határ saját epikus módszeréről az éppen most megjelent Anibel című regényének személyhez szóló ajánlásában. „Hadd említsem meg – írta nekem a dedikációban –, hogy milyen fura munkamódszerrel íródott, mint se előtte, se utána egyetlen regényem sem. A módszer a »találomositás« – (jellegzetes Határ-féle szóvillanás) – a fejezetek ötletszerű megírására. Minden fejezet külön irattartóba került. Mikor elkészült az egész, tovább »találomositottam«; megpróbáltam meglelni a fejezetek időrendi és logikai sorrendjét. Az »egymásrakövetkezés« csatája volt”.¹⁰ Ugyanerről az *Életút*ban így vall Határ Győző: „...az írónak, ha megoan a dallam, a szavak már maguktól jönnek, maguktól tolnak a szájára. E dallam helyett majdnem azt írtam, hogy dudolatúra – és ez volt *Anibel* című trilógiám megírásakor regényírói módszerem [...] Két-három esetben alkalmaztam, nem többször, az *Anibel* trilógia kétpólusú módszerét, melynek egyik pólusa a prousti mestergondolat volt a dallamról – hogy a regénynek »dudolatúrája« van...”.¹¹ Mindjárt az előbbi idézet után ezt írja Lengyel Balázs: „Természetesen nem kell az írói önvallomást szóról szóra venni.” Bizony nem, amennyiben az *Anibel* esetében szó sem volt új regény megírásáról. Másrészt azonban magam az *Attis Anibellé* történő átalakítását el sem tudom képzelni más vezérgondolat, szándék, elképzelés mentén, mint amiről Határ Győző az iménti idézetekben vall. Meglelte a regény „dudolatúráját”, ami az *Attis*ban még rejtve marad, hát kibontotta, s az teszi az *Anibelt* olyan olvasmányá, amely vissza-visszatér, „dudolatúrája” visszacseng olvasója fülébe. Ne felejtjük itt el, hogy e művét Határ Győző lektúrnek szánta. „Hogy közönséges népszórakoztató lektúr lett a trilógiából – ezen nem csodálkozom: annak szántam. Mostanság jöttem rá, mennyire kibabráltam magammal s hogy a szándékoltnál is mennyivel inkább azzá lett – lektúrré” – írja az utószóban.¹²*

A legfontosabb szerkezeti változás a három részre bontás, a trilógia, amiről az *Attis* esetében még szó sincs, az egyetlen összefüggő regényfolyam. Az *Anibel*ben az első nyolc, a következő kilenc, majd az utolsó hét (fő)fejezet önálló címet kap, s a trilógia első, második, illetve harmadik részévé lép elő. Aminek következtében később Határ Győzöt életre szóló bosszúság érte: ennek volt „köszönhető”, hogy francia kiadója 1969-ben a trilógia első részét (*A napsütötte zápor*) önálló műként, a trilógia többi darabja nélkül fordíttatta le és jelentette meg, ezt az *Attis* egyetlen regényfolyamával aligha tehette volna. „Ezt az irodalmi szempontból mindenképp minősíthetetlen eljárását a kiadónak *Anibel* sohasem fogja megbocsátani” – írja az utószóban.¹³

Fontos és látványos szerkezeti változás történt a nyitófejezetek sorrendjében. Az *Attis* első fejezete az *Anibel*ben a harmadik helyre kerül, címe is megváltozik, *Prológus* helyett *Ébresztőkúra* lesz. Az *Attis* második fejezete az *Anibel* nyitó fejezetévé lép elő, címe *A Napsütötte zápor* (ami a trilógia első részének címe lett) helyett *Diákszerelem* lesz. Az *Attis* harmadik fejezetének címe *Férfi a háznál*, ez lesz az *Anibel* második fejezete *Mamumi* címmel. S hogy az *Attis* és az *Anibel* mégis ugyanazokkal a szavakkal, mondatokkal kezdődik, azért van, mert az *Attis* első és második fejezetének első bekezdése csaknem szó szerint azonos. Ez a bekezdésismétlés az *Anibel*ben természetesen eltűnik, a harmadik helyre tolt fejezet éléről lekerül az ott már fölösleges első bekezdés. Fejezetcím-változás

10 Lengyel Balázs: *Visszatérés*, Jelenkor, Pécs, 1990, 50.

11 *Életút* III/361.

12 *Anibel* 468.

13 *Anibel* 469.

(sorrendcsere nélkül) még egy helyen történik: a kilencedik fejezet címe az *Attisban Erna*, ehelyett lesz az *Anibelben Játékkörület*.

A főfejezeteken belül az alfejezetek sorrendje sehol nem változik, az egymásnak megfelelőek címe a legtöbb esetben szintén nem. Számuk megnövekedéséről korábban a rövid statisztikában már beszámoltam. A szerkezeti elemekben mélyebbre haladva, az egyes bekezdések, néhány mondatból álló mondatcsoportok vagy egyes mondatok áthelyezéseinek, felcseréléseinek tételes felsorolásától itt már csak terjedelmi okok miatt is el kell tekintenem. Elégedjünk meg annyival, hogy azok a „találomositás”, valamint az „egymásra következés” időrendi és logikai követelményeinek megfelelően történtek. Előfordulásuk a regényben előrehaladva folyamatosan ritkul, a párhuzamos olvasás és összehasonlítás munkája egyre könnyebbé vált.

Igen hatásos eredményre vezetett a párbeszédtek számos helyen történt megváltoztatása. Ez a változtatás is a párbeszéd-elemek sorrendjének felcserélésével történt, s bizonyos szaggatottságot, logikai ugrásokat eredményezett. Azt hihetnénk, hogy ez az érthetőség kárára válik, de nem így van. A „megírt” párbeszédtek „élő” párbeszéddé váltak, az olvasó úgy érezheti, hogy maga is ott áll a beszélgetők mellett, között. A regény „dudolatúráját” én éppen az *Anibel* párbeszédeiben érzem kiteljesedni.

A szerkezeti egységek legmélyén, az egyes mondatokban is számos helyen változás történt. Ismét hangsúlyozom, hogy ez a szöveg értelmét sehol sem változtatta meg. A mondatlanilag hiányos mondatok kiegészítésével, néhány szóval vagy rövid mellékmondatlalt történt bővítéssel, vagy csupán a szórend megváltoztatásával mondatait könnyebben megérthetővé tette a szerző. Ugyancsak a könnyebb megérthetőség érdekében egyes epizódok két-hárommondatnyi felvezetéssel, vagy ritkábban lebonylítással, átvezetéssel bővültek. E változtatásokkal művét Határ Győző olvasmányosabbá tette – a *lektúr* követelményeinek megfelelően. A bővítések által az *Anibel* terjedelme csekély mértékben növekedett az *Attishoz* képest.

Természetesen az itt említett szövegbővítések mellett szövegkihagyások is történtek. Ezek jellemzően a párbeszédtek helyenként pár mondatlalt történt rövidítését vagy más-képp megfogalmazott mondatokkal történt helyettesítését jelentik, a párbeszédtek értelmére, tartalmára nincsenek hatással. Egy fejezetben történt egy egész alfejezetnyi, így a tartalmat is érintő kihagyás, e kihagyott, tehát eddig ismeretlen szöveget némi magyarázattal e dolgozat függelékében közlöm.

Jellemző szokása szerint Határ Győző a nagyobb szerkezeti egységeket (fejezetek, a trilogia részei, valamint a teljes regény) mottóként bölcseleti idézetekkel fejezi meg az *Attis* és az *Anibel* esetében is. Az kérdés, hogy e hol latin, hol francia, máskor angol vagy német, de a legritkább esetben magyar nyelvű, ráadásul bölcseleti tárgyú idézeteket az olvasók vajon mennyire méltatták figyelemre, fogadjuk el azonban, hogy a *filozófus* Határ Győző egy *lektúr* írása során sem tagadhatta meg teljesen önmagát. Ezen idézetek legtöbbször a szerző az *Anibel*ben kicserélte. Ennek elemző tárgyalása egy majdani kritikai kiadás szerkesztőinek feladata lesz – már amennyiben ilyenre valaha is sor kerül.

Az *Anibel* születésének és cselekményének ideje

Kiderült már az eddigiekből, hogy az *Anibel* 1949 végére elkészült, s az is, hogy művét Határ Győző akkor befejezettnek, késznek tekintette. Megállapítható azonban az is, hogy mikor kezdhetett hozzá a regény megírásához.

„...Verderber bácsi dévajul a markába röhintoe – majd mint akinek a szava, sőt a nevetethnékje is elakad, annyira nem hisz a fülének – hátraszólt:

– Szavamra, gyerekek. Itt megszűnt embernek ember által való ábrázolása...¹⁴

Színházi főpróba jelenetében találjuk e szövegrészt az *Anibel*ben, természetesen az *Attis*ban is, s ahol találjuk, a fejezetnek a címe is ez: *Embernek ember által való ábrázolása*. Lengyel Balázs a már idézett és hivatkozott helyen azt írja a műről, hogy „alapjában realista regény a Rákosi diktatúra idejéből”. Szavait igazolja, hogy még a fenti idézetben olvasható kicsiny epizód életrajzi háttérét is megtaláljuk az *Életút*ban:

„Azok az idők voltak, amikor az előző napi nemzeti színházi próbáról emlékezőben, tenyérbecsapós röhejjel mesélte Kígyó utcai eszpresszónkban, ahova reggelizni jártunk, Lehotay Árpád:

– Te! Komolyan mondom: itt megszűnt ember ember által való ábrázolása...! (Te elég vén füles vagy Lorcikám, hogy ezt értsed; de azoknak, akik »nem éltek az idöket«, hadd tegyem hozzá ad usum Delphini, hogy ez parodizáló rájátszás volt az »ember ember által való kizsákmányolás[ának] megszűnése« marxista szólamára, ami akkor minden cucliból szopható volt, tej helyett.)¹⁵ Mivel az interjú készítése (1988) óta egy újabb nemzedék nőtt fel, melynek tagjai „nem éltek az idöket”, magam is indokoltnak vélem az idézetet Határ Győző kiegészítésével együtt közölni. S ha elolvassuk az *Életút* hivatkozott helyét megelőző oldalakat is, kiderül, hogy Lehotay Árpád szavai 1949 tavaszán hangzottak el – nem akarom dolgozatom terjedelmét ezt bizonyító idézetekkel tovább növelni. Ha viszont Lehotay Árpád bon mot-ja bekerülhetett a regénybe, akkor annak megírására, kidolgozására csak 1949 tavaszát követően kerülhetett sor, leginkább valószínűsíthető ideje 1949 nyara-ősze. S ez most már a cselekmény idejét is determinálja. Itt kap jelentőséget G. Komoróczy Emőke megállapítása, miszerint a cselekmény egyetlen év alatt, tavasztól tavaszig játszódik. Ám ez az esztendő nem 1950–51-re esik, mint azt Határ Győző az utószóban írja, hanem 1948–49-re. Igen, egészen pontosan a fordulat évére. Belegondolni is félelmetes, hogy ez az „alapjában realista” regény, aktualitásának erejével mekkorát robbanhatott volna, ha valamilyen csoda folytán, akkor, frissiben, 1949 végén megjelenik. Amí persze a *Héliáne* (1948) botrányos kritikai fogadtatása után eleve lehetetlen volt. Évtizedek múlva történt megjelenése folytán így lett belőle, a szerző szándékai ellenére, mégis történelmi regény: „azzá ülepedett, a távolodó századfelező az idők mélyére húzta” – olvasható a szerzői utószó már idézett és hivatkozott helyén.

A cselekmény bizonyos epizódjain – azok lényegi változtatása nélkül – igyekezett Határ Győző annyit „aktualizálni”, hogy hihetőbb legyen az 1950–51-es történés, mint az 1948–49-es. Amennyi politika a regényben van, az „oly kevés, hogy attól a tabuk legfeljebb eltüsszenthetik magukat” – mint írja ezt is a szerző az utószóban.¹⁶ A fordulat évében a diktatúra hallatlan tempóban és hallatlan erőszakossággal, de mégiscsak még kiteljesedően volt, míg 1950–51-re már, mint a beton, megkötött, elterpeszkedett, mindenhova behatolt, az államapparátuson, intézményeken, hivatalokon kívül az emberek mindennapi életébe is. Az aktualizálással Határ Győző annyit mindenképp elért, hogy a tabuknak nagyobb kellett (volna) tüsszentiük, s a regénynek, ahogy 1949-ben nem volt esélye a megjelenésre, úgy 1954-ben sem. E politikai aktualizálás banális, ám látványos módja az elvtárs/elvtársnő megszólítás lényegesen gyakoribb szerepeltetése a regényben. További eredményét egy-két jellemző idézettel igyekszem szemléltetni.

„JOBBALÁROBBANTÁSSAL A TÖBBÁRAMTERMELÉSÉRT!
SZTAHANOVISTA FELAJÁNLÁSSAL A SZTÁLINI SZÜLETÉS NAPRA A TERV

14 *Anibel* 70.

15 *Életút* II/252.

16 *Anibel* 467.

ELŐREHOZÁSÁNAK ZÁSZLAJA ALATT A KOMMUNIZMUS GYŐZELMÉÉRT ELŐRE!
ÉLJEN A DOLGOZÓK ÖSSZEFOGÁSA! ÉLJEN A PÁRT!

Szénhiányról hunyorogtak a körték” – olvashatjuk az *Anibel*-ben.¹⁷ Ne csodálkozzon a mai olvasó, aki „nem élte az időket”, akkoriban ország-város tele volt effajta transzparensekkel, melyek tartalmán, értelmén/értelmességén Határ Győző itteni görbe tükre nem is oly sokat torzít. Ez az *Attis*-ban még sokkal szelídebb:

„JOBBALÁROBBANTÁSSAL A TÖBBÁRAMTERMELÉSÉRT!

Szénhiányról hunyorogtak a körték.”¹⁸

„Az Upregurán téri illatos, napsütötte latyakban békés forgalom zsvajgott, tavasziasan villogtak a villamossín váltói és ahol a katonai oszlop nyolctonnásai magasracapták a vizet, felrebbent a lócitromon lakmározó gerlecsapat: már tavaszodtak a színház szerződötetett galambjai” – ez *Attis*.¹⁹ Nézzük, mivé teljeseedik ez az *Anibel*-ben:

„Az Upregurán téri illatos, napsütötte latyakban békés forgalom zsvajgott, tavasziasan villogtak a villamossín váltói. A Borispán utca felől katonakórus kanyarodott elő duplakerekű gépkocsikon – bámész, rendetlen vegyeskar:

Drága föld, szülőházámnak földje
Drágakónél drágább kincset ad
Nincs e Földön gazdagabb, szebb ország
Minden ember érzi, hogy szabad!

Az autókon szalmasárga hajú, gimnasztyorkás, puhacsizmás katonalányok fújták a tudományt. Amerre a gépkocsi-oszlop nyolctonnásai magasracapták a vizet, felrebbent a lócitromon lakmározó gerlecsapat: már tavaszodtak a színház szerződötetett galambjai.”²⁰ – A később mindennapivá vált szovjetmajmolást az *Attis*-ban Határ Győző még nem ábrázolhatta-gúnyolhatta, akkoriban az még csak születőben volt. Az *Anibel*-ben viszont már bőven osztogatta az itt idézettekhez hasonló fricskákat. Nem folytatom a környezetükből kiemelve amúgy is hatásukat vesztő idézetek sorolását, Határ Győző szándékára, módszerére ezek is rávilágítanak.

Ezek a politikai fricskákat tartalmazó jelenetek nem tartoznak szorosan a regény cselekményéhez. Amik viszont odatartoznak, azokon Határ Győző még akkor sem változtatott, ha árulkodnak: nem, vagy nem úgy játszódhatnának 1950–51-ben, ahogy azt a szerző megírta, s ahogy a fordulat évében pontosan meg is történhettek. Nem sok ilyen epizód van, nem is könnyű felismerni őket – keresni sem próbáltuk eddig. Itt csak egyiküket, a vizsgálat szempontjából legjellemzőbbet mutatom be.

Sömjén Simon, a regény főhőse (és Határ Győző alteregója) házasodni készül, igyekszik lakáshoz jutni, ami alkalmas a családi fészek berendezésére, hiszen a cselekmény idején végig albérletben lakik. Igyekezete nem jár sikerrel. Munkahelyének, az Upregurán Színháznak párttitkára, Aranyos Rezső, Reske (egyike Határ Győző káprázatos névadásainak – a párttitkár: Aranyos), poharazgatás közben felajánlja segítségét. A következő párbeszéd hangzik el közöttük:

„Reske a szemével körülszimatol, csak azután folytatja:

– Kirántjuk alóluk a repülő szőnyeget! Aki ma nagylábon él!... Vidékre küldjük őket.

– Nem értem.

– Aki a fővárosban fölösleges. Potyognak majd!

¹⁷ *Anibel* 184.

¹⁸ *Attis* gépirat 273.

¹⁹ *Attis* gépirat 569.

²⁰ *Anibel* 378–379.

Kapiskáló fütytyentés. Tömör, egymondatos szeminárium.

– Aha.

– *Eltűnnek a süllyesztőben. Akkor majd ürül neked is.*

– *Aranyoskám, igazán aranyos vagy... de –*

– *Mit de? Mit »de«?! – nyomja meg Rezsőke, úri grandezzával – elvégre hozzánk tartozol.»²¹*

Így az *Attis*ban, idézem *Anibel*-béli párját is, amin jól látszik, hogyan végzett Határ Győző egyes mondatokon, vagy párbeszédetek egészén, értelmet nem zavaró, inkább azt kifejtő, magyarázó változtatásokat, bővítéseket:

„*Reske a szemével körülszimatol, s csak azután folytatja:*

– *Kirántjuk alóluk a repülő szőnyeget! Aki ma nagylábon él!... Vidékre küldjük őket.*

– *Nem értem.*

– *Aki a fővárosban fölösleges. Kényszertartózkodásra. Potyognak majd!*

Kapiskáló fütytyentés.

– Aha.

Egy mondatból többet tanultam, mint száz szemináriumon.

– *A láncolók! Valutázók-feketézők! Osztályidegenek! Ezt majd ürül neked is.*

– *Aranyoskám, igazán aranyos vagy... de... de én... Tudod jól, hogy én nem vagyok párttag –*

– *Mit de? Mit »de«?! – nyomja meg Rezsőke, úri grandezzával – elvégre hozzánk tartozol.»²²*

Két helyen is: „majd”. Jövő időben beszél a kitelepítésekről. Igaz, az is érezhető, s ez már az író érdeme, hogy ez a „jövő” a kapuban van, mindjárt be is dönti azt. A kitelepítések 1948 őszén kezdődtek, 1953-ban fejeződtek be. Azokról jövő időben beszélni utójára 1948-ban lehetett, 1950–51-ben már nem. Mint a folyamat folytatásáról, úgy persze igen, ám ebben a párbeszédben a folyamat még nem kezdődött el, múltja nincs. A bennfentes párttitkár már tud róla, mint kész és rövidesen megvalósuló tervről (részegen ki is fecsegi), a főhős most, tőle hall róla először. Ez az epizód pontosan rámutat a cselekmény idejére.

A tartalmat nem érintő, viszont az aktualizálás jegyében történt nyelvi változtatás, hogy Határ Győző az *Anibel*be már fölvetette „maszek” szavunkat. Az *Attis* írásakor ezt még nem tehetette, hiszen a szót Kellér Dezső az ötvenes évek legelején alkotta meg. A hamar nagy népszerűsége szert tett szót Határ nyilván az elsők között alkalmazta annak születési helyétől eltérő műfajú irodalmi műben. Az *Anibel*ben hat helyen találkozunk vele, négy helyen szövegben, egyszer fejezetcímbe, s ezáltal a tartalomjegyzékben is. Megjegyzem, hogy ez az *Attis*hoz képest újonnan felvett fejezetcím („*Maszek alapon*”) is a fejezet szövegéből, egy párbeszédéből került kiemelésre.

Kiderült tehát, hogy az *Anibel* nem 1953–54-ben íródott, hanem 1949-ben, s hogy cselekménye nem 1950–51-ben játszódik, hanem 1948–49-ben. Amit tehát Határ Győző a mű 1953–54-ben történt megírásáról és a cselekmény 1950–51-es idejéről ír a szerzői utószóban, vagy mesél az *Életút*-interjúban, s még amit levélben ír a gépirat korábbi gazdájának, nem más, mint kitűnően felépített és több mint fél évszázadon át gondosan ápolott kamuflázs. Az alkotó gondosságára jellemző egy évtizedekkel később, a mű első magyar nyelvű kiadásakor írt lábjegyzete is. „*A leakasztott és feltüzelt ablaktáblák mély üregében, fegyver-állványon ócska vendégpuskák porosodtak – a feltámadásra várva; majd – ha egy romantikus nemzet felszedi utcaköveit.*”²³ E látnoki mondathoz a lap alján az alábbi lábjegyzetet fűzte: „*ez 1953 őszén íródott*”. Nos nem, Határ Győző itt is becsap minket. A látnoki mondat már

21 *Attis* gépirat 387–388.

22 *Anibel* 263.

23 *Anibel* 99.

1949-ben készen volt, szó szerint megtalálható az *Attis*-gépírat 147. oldalának közepén, Határ látnoki képességei előtt még nagyobb hódolatra készítette minket.

Vajon miért? – vetődik fel most már a kérdés. Miért volt szükség e kamuflázsra, mikor a regénynek csak javára válik, ha tudjuk róla, hogy a fordulat évében játszódik, s annak alig elteltével már meg is íródott? Miért, mikor a szerzőnek is javára válik, ha tudjuk, hogy amilyen jó érzékkel látott a jövőbe, ugyanolyan érzékeny, hiteles (és szellemes) krónikása volt egy végletesen (és végzetesen) zavaros időszaknak? Van, igen, pontos magyarázat van rá, azt fejtem ki a következő fejezetben.

Spiritiszta szeánsz – a titok nyitja

A háború után még létező, működő spiritiszta köröket az elhatalmasodó diktatúra igen hamar és látványos gyorsasággal felszámolta, vezetőit és tagjait kemény börtönbüntetéssel sújtotta. Így történt ez a Fővárosi Spiritiszta Körrel is: „*Akkoriban göngyölték fel ugyanis a spiritisztákat (tán osztályellenség, tán titkos szemölcsviselés vádjával), 8-10 éveket osztogattak a szerencsétleneknek, a kör vezetője 12 évet kapott, de mintha megérezte volna (vagy tán megsúgta vezérszelleme túlnan-túlról), lebukása előtt még annyi ideje volt, hogy eltávolítsa a gyanús irodalmat – így történt, hogy a kör három Jegyzőkönyve Vajda Bandihoz menekült.*”²⁴ Az „akkoriban” általános időhatározó itt 1953–54-re utal, az *Életút*, idézett helyén, azt az időszakot tárgyalja. Ezt erősíti, amikor Határ Győző elmondja (történetesen Illyés Gyulának, akivel 1964-ben Oslóban, a PEN kongresszuson találkozott), hogyan került hozzá a jegyzőkönyv: „*Vajda Endre felhozta hozzám a Spiritiszták Társasága titkos jegyzőkönyveit a szeánszokról, bekötve. Mert égette a kezét és tudta, hogy a Társaság vezetői közt tíz éveket osztogattak, valamennyi börtönben ül. Az is menekülő írás volt akkor, már 1953-ban [...]*

– Remélem volt annyi eszed, hogy eltüzeljed.

– Gyula bácsi, az én eszem ennél rövidebb. Sohasem tüzeltem el: a szeánszok jegyzőkönyvéből felhasználtam egyet-mást *Anibel* című regénytrilógiám megírásakor.”²⁵ Kiderül itt, hogy az *Anibel* színházi spiritiszta körének, s főleg a szeánsz jelenetének megformálása mitől olyan hátborzongatóan hiteles. Csakhogy a spiritiszta köröket jóval korábban felszámolták, a spiritiszta kör és a szeánszjelenet pedig természetesen az *Attis*-ban is szerepel, így a jegyzőkönyvcsomagot legkésőbb 1949 tavaszán meg kellett kapnia Vajda Endrétől. A jegyzőkönyv azonban nem csak írói fantáziáját termékenyítette meg, a spiritiszta szeánsznak fontos életrajzi vonatkozása is lett.

Ismert életrajzi tény, s e dolgozatban magam is említettem már, hogy sikertelen határ-átlépési kísérlete után Határ Győző börtönbe került. A vizsgálati fogság gyötrelmeinek elszenvedése, majd elítélése után büntetését a szegedi Csillag börtönben töltötte, s élte a börtönlakók korántsem unalmas életét. „*Építettük a Népköztársaság honvédelmét, folyt a munka: döngicséltünk-duruzsoltunk, zörögünk, a kettéfűrészelt cigarettát szipkába dugtuk, tüzet kértünk, szomszédoltunk, szidtuk a rendszert (a föld alatti Börtönköztársaság polgárainak hasonlíthatatlan privilégiuma).*”²⁶ „*Szidtuk a rendszert*” – tehették, ha a „szabad” életben tették volna, csak ugyanoda kerültek volna érte, ahol amúgy is voltak. De tettek egyebet is e különös privilégium jegyében. Az eddigiek alapján már nem meglepő: spiritiszta szeánszokat rendeztek. „*De hogy mi magunk a sitiprincek zárkáján hogyan-és-miért siklottunk el »a hiábavaló szellemjátékok és a mágiázás« felé [...]: tudjisten; tán a zárkauna-*

²⁴ *Életút* II/382.

²⁵ *Életút* III/191–192.

²⁶ *Életút* II/298.

lom, életüresedés, összezártság, a félműveltek kíváncsisága sodort arrafele. [...] egyikünk se volt spiritizista, se felmenőink, se oldalági rokonaink között nem volt se médium, se olyan, aki médiumnitásról tett volna tanúságot s asztaltáncoltatás, pohárszékcsörrenés jeleit tapasztalta volna, elmenet.”²⁷ A valódi ok nyilvánvaló és érthető, még akkor is, ha egyikük se volt spiritizista: van-e valamilyen, akár földöntúli jel, ami reményt adhat közeli szabadulásukra, ami az ő esetükben a rendszer bukásával együtt, annak folytán következhetett volna be. Határ Győző két és fél éves büntetésével szemben társai között voltak, akik nyolc-tíz-tizenkét évet kaptak, kellett hát a vigasz, kellett a remény. Maga a „művelet” abból állt, hogy betűkből kört formáltak, rájuk felfordított poharakat állítottak, s erős hittel várták, hogy valami mozduljon, mozduljanak a betűk, rendeződjenek valamiféle üzeneté. „A betűkört magam gyártottam le a nyomdán, és Géza bácsi csempészte fel a melegelsőjában. Poharunk volt, rátennivaló, körülültük az asztalt, ki-ki rátette mutatójúját a felfordított fogmosó pohár fenekére és vártuk, hogy mozduljon.

Próbáltunk mi egyebet is, összefogódkodtunk, sötétítettünk, koncentráltunk és görcsösen »hittünk benne«, de ez sem nem táncolt, sem nem levitált, még meg se dőccent: a mi asztalunk nem mozdult. A minimumra csökkentettük becsvágyunkat s már beértük volna azzal is – az elmozduló pohárral a betűkör fölött.

Az eredmény siralmas volt. A teljes csőd. Sunyi-ingerülten figyeltük egymást, hogy ki az »ellendrukker«. De jól-rosszul komédiázva, mindannyian megjátszottuk a hívőt. Harmadnap lehetett, már épp abba akartuk hagyni, hogy egy lustos káromkodással pontot tegyünk utána és többé szóba se hozzuk a fiaskót.

Amikor az történt, hogy a pohár megmozdult a betűkör fölött.”²⁸

És természetesen megszületett a várva várt üzenet is:

„Egy, csak egyetlen egyszer kaptunk magyar törmelékszavakból álló üzenetet s abban meg észrevettem, hogy ha a félrevezető francia ékezetektől eltekintek, a galamátyban rímeket fedezek fel. Óra hosszat veszködtem vele, amíg a csonka szavakat kiegészítve s sorok tördelését is kikeresve/rendbe rakva, a bizonytalan betűszórásból előemeltem a verset:

*januártól decemberig
ez az év is kerekedik
esztendőre-karikára
horgas töviskoronára
hódolt ország homlokára*

*hol nem földi Pásztor gyóntat
fonjuk ölbe olvasónkat
őreinknek őrségváltást!
bűneinkre megbocsátást!
zászlóinkra s az Országház*

*száz tornyára Szűz Mária
szállj alá hogy szolgálnia
szenvednie még hét évet
ne kelljen e hódolt népnek
jővel Uristen Szentlélek*

(Anibel, 270–271. o.)

²⁷ *Életút* II/282.

²⁸ *Életút* II/283.

Csak megszerkesztettem és egymáshoz igazítottam a sorokat (lehet hogy rossz a sorrend és más a helyes megfejtése) – de nem voltam se bábája, se poétája.”²⁹

Azt készséggel elhiszem, hogy e versezetnek poétája Határ Győző nem volt. Bábája azonban igenis volt. A verset valóban felhasználta az *Anibel*ben, valóban megtalálható az 1988-as Szépirodalmi-kiadás 270–271. oldalán, az 1984-es Aurora-kiadás 205. oldalán, s bizony ott van már az *Attis*-gépírat 305–306. oldalán is. Hogy a verset Határ Győző találta-e, vagy mégis maga írta, az nem tudható. A szerző kilétét ő maga sem tisztázza, ennyit mond róla: „*Utóbb volt, aki Kaszap Istvánra, volt, aki Mécs Lászlóra gyanakodott, mindketten halottak.*”³⁰ Néhány sorral odébb „*Mécs László-pastiche*”-ként aposztrofálja. Úgy sejtem, hogy a spiritiszta szeánszok jegyzőkönyvében találhattott rá vagy készen, vagy valamennyit alakított rajta, de ezt bizonyítani nem tudom. Azt állítja (Illyés Gyulának, lásd fentebb), hogy a jegyzőkönyvcsomagot ő maga nem semmisítette meg, további sorsáról azonban sehol nem mond semmit. Az 1988-as interjú során Kabdebó Lórántnak nem mutatta.³¹ Hagyatékában nem maradt fenn.³² Sorsával kapcsolatban rosszat sejtek, de nem bocsátkozhatok itt bizonyíthatatlan feltételezésekre. Hiánya számunkra komoly veszteség, értékes forráskutatást hajthatnánk végre benne, nemcsak az iménti vers, hanem a spiritiszta szeánsz jelenete, meg a függelékben közölt, kihagyott epizód vonatkozásában is.

„*A spiritiszta szeánszokat a sitten majd még felemlegetem, nyersanyagát felhasználtam Anibel című regénytrilógiámban*”³³ – mondja Határ Győző szintén az *Életút*-interjúbán, a valóságban azonban ez fordítva történt. A spiritiszta szeánsz már megírt jelenetét vitte magával (fejben, hiszen káprázatos memóriával rendelkezett, s a mű még friss volt) a börtönbe, és segítségével (meg a jegyzőkönyvekből szerzett ismereteivel) megrendezte a szeánszot úgy, hogy annak résztvevői nem tudták, hogy egy színjáték szereplői lettek. Becsapta rabtársait, de meg ne vessük érte. Az adott körülmények között a legjobbat tette: elkeseredett, kiszolgáltatott embereknek nyújtott reményt és vigaszt, legalább egy időre. „*A szívükhöz szólt, azt tárgyalták álmatagon a kiblin ülve, megkönnyebbülés közben, és arról sugdostak a műhelyekben, amint elterjedt a híre; szerettek az Országház száz tornyára leszálló Szűzanyáért, hogy újra lesz »máriás zászló«, és szerettek a »jővel Szentlélek Úristenért«: szerettek érte s ez kimondhatatlanul feszélyezett, hiszen jómagam a betűkörnek csupán tolmácsolója voltam...*” – meséli az *Életút*ban a már idézett és hivatkozott helyen, s mi megállapíthatjuk, hogy bármit, bárhogyan tett, a hatás, az eredmény őt igazolja. A „tolmácsoló” persze itt is – hamis.

„*Bűnét*” természetesen soha nem akarta felfedni, nem is tehette azt meg. A szeánsz ugyanis folytatódott: „*a betűkör ismét franciára fordította a szót, vezérszemlénk maga jelentkezett s bizonyos Feydeau-nak mutatkozott be*”, s hatása a szabadulás után is elkísérte a résztvevők egy részét legalább: „*volt közöttünk olyan is, helybeli s ez a szegedi sorstárs utánanézett Feydeau rejtélyének, sőt, felkeresett levelével és eljuttatta hozzám az adatokat*”.³⁴ Nem tudhatjuk, hogy Feydeau szelleme a jegyzőkönyvekből lépett-e a börtönbéli szeánsz színpadára, s azt sem, hogy azonos-e azzal, akinek a szegedi sorstárs állítólag a sírjára is rátalált, s ez a szál már ki is vezet e dolgozat tárgyköréből. De látható, hogy amit Határ Győző ott, a börtönben felépített, oly nagyra nőtt, hogy azt utólag már nem rombolhat-

²⁹ *Életút* II/284.

³⁰ Uo.

³¹ Kabdebó Lóránt szíves közlése – köszönet érte.

³² Varga Katalinnak megköszönöm, hogy utánanézett és tájékoztattott.

³³ *Életút* II/285.

³⁴ Uo.

ta le. Ahhoz azonban, hogy építménye alapjaiban meg ne rendüljön, az *Attist* el kellett tüntetnie az *Anibel* történetéből. Ezért építette fel azt a másik történetet, amit mindeddig ismertünk. És ezért gondolom azt, hogy az *Attis*-gépíratait igyekezhetett visszaszerezni azoktól, akiknek adott belőle. Mindet nem sikerült, legalább egy megmaradt közülük. S az az egy most leleplezte *Anibel* titkát.

Függelék

Az itt következő részfejezet az egyetlen, terjedelmét tekintve is jelentős, valamint a cselekményt is érintő szöveg, amit Határ Győző 1953–54-ben a regényből elhagyott: ez az epizód az *Anibel*ben nem szerepel. Az *Attis*-gépíratának 140–145. oldalain található, a 6. fejezet – „*Ede alhambrája*” – első alfejezetében, melynek ott szintén „*Ede Alhambrája*” a címe. Ezt az alfejezetet a szerző „*“-okkal (a gépíratban „+” jelekkel) három szövegtömbre osztotta, melyek közül ez a második. Így ha bekerült volna az *Anibel*be, helye a VI. fejezet (szintén „*Ede alhambrája*” a címe) 1. alfejezetében (címe itt „*A bagolyvárban*”) volna ott, ahol azt egy „*“ két szövegtömbre osztja.³⁵

Ahol a szövegben ékezetes magánhangzóinknak nyilvánvalóan azért szerepel a rövid alakja (pl. „i” helyett „í”), mert a régi írógépekről hiányzott a hosszú ékezetes alak, ott ezt javítottam. A „...” utáni szóköz alkalmazásában a gépírat következetlen; én mindezt hagytam szóközt. Helyesírási tévesztést egyetlen szóban (de két helyen) korrigáltam („böjt” – „böjt”). Minden egyéb tekintetben a gépírat szövegét és írásmódját követtem.

*

Viszonzatlan szerelem – egyoldalú vonzrokonság.

Két ízben jártam Kinézeréknél, amikor a szellemek üzentek értem és Ede engedélyt kapott, hogy megnyerjen a körnek; Úgy ödöngtem ebben a vitézkötéses Alhambrában, mint valami elvarázsolt Kastélyban.

– És hangosan imádkozol?

– Hát... tudod, Edus ---

– Hangosan kell. A sűrű, anyagias szellemek nem veszik észre különben, pedig az alantas szellemek szorulnak rá leginkább. A néma áhitatra csak az egészen magasrendűek, a vezérszellemek figyelnek fel.

– És mondd, Edus...

– Csak nyugodtan kérdezz, Simon; Laurentius gyakran lebeg körülötted, tudja, hogy küzdelmeid vannak, de nem szabad csüggedned. Odafönt már imádkoznak érted és Laurentius mondta – ő már vár...

– Laurentius?

– Harmadik vezetőnk; Mária, Buddha, Laurentius...

– Hm.

Megborzongtam. „Ő már vár”... Közeli halálomat jelentené?

– De erről senkinek, soha. Becsüld meg a felső Birodalom lesugárzását, amelynek a szellemtestvérek közoetítői csupán.

– És mondd, Edus... Hogyan veszik észre az imádságot és mihez kezdenek vele?

– Naivság persze, de csak bátran, Simonkám; hiszen az is a dolgom, hogy beavatgassalak.

---

³⁵ *Anibel* 98.

- Csak azért kérdezem...
- Szamárság, hát persze. Sokaknál csak állati megszokás, gyermekkorban darálni kezdik a verklit s az eszük sem ott jár.
- Tudod Edus, megvallom őszintén, én az idejére nem emlékezem ---
- És még a legbuzgóbbak is, te! Azt hiszik, valami hókuszpókusz. Pedig az imádság fluidális asztrállá változik...
- Azzá sűrűsödik?
- Nem, inkább ritkul. Tudod, ez afféle „gyógytáplálék” az arrajáró szellemtársaknak: felszívják, a szellemruhát foltozzák vele; erőre kapnak a Kísértő ellen, feltjaik feltisztulnak. Megütötte fülemet a szó; a kísértő hallatára eszméletem határmegyéin fellobogott egy sárga-lila-zöld kockás plédkendő asztrálszövedéke.
- Lám, ott is, a „Kísértő”... „Gyógytápláléknak” mondd? Persze csak képletes értelemben...
- Az is, minden. Képletes, csakis. Ők „alamizsnának” nevezik... Micsoda birkozás! Mostanában nemigen látok, régen böjtöltem... Ha látnád azt a tolongást, azt a tülekedést! Rendesen a doktor imádkozik. Mikor széthinti, a kezéből csak úgy árad a fluidumnikus asztrál, ők meg rávetik magukat – nagy, szárnyas raj: tisztára mint a baromfiudvarban... A markosabbja, a szemfülesebb szellempajtások kirekesztik a gyöngébbeket az alamizsnából; van is akkor sírás-rívás...
- Bámulatos!
- Nem is hiszed!
- De! És mondd, Edus...
- Jövő héten Laurentius rendeletére elkezdem a böjtöt. Agátot várom.
- Csudálatos! De mondd. Akik a világ más tájain, Krisztus Urunk megjelenése előtt születtek – vagy hogy is fejezzem ki másképp: akik a földrajzi térben és a történelmi időben Krisztus Egyházából kirekedve éltek-haltak – azokkal mi történik odaát?
- Azokkal?...
- Nevezhetnék pogányoknak is... Érted-e, mit akarok mondani?
- Értem, csak épp pogányoknak nem nevezhetnék; ez is afféle egyházi legenda.
- Mert aki valaha élt: az össz-emberiségnek gondolom csak elenyésző részét tesszük ki...
- Azok a Közbülső Birodalomban bolyonganak mindaddig, amíg meg nem tisztulnak annyira, hogy méltónak bizonyulnak a Hitre; a szent seregek és tisztultabb társaik vezetik be őket a katekizmusba...
- A katekizmusba, odaát?
- Ha nem nálunk jelentkeznek, mert oktatunk ilyen szellemet mi is. Hihetetlenül hangzik, pedig így van. Az asztrális éterben milliósámra folynak a szemináriumok a „pogány” lelkek milliárdjainak és ha Jézusig felemelkednek, részesülnek a szellemkeresztségben.
- Hát nem kárhoznak el, már csak az eredendő bűntől, ha egyszer kereszteletlenek?
- Ez a fogalmak egyházi összezavarása, a jezsuitáknak köszönhetjük. Szegényeknek sejtelmük sincs, voltaképp mi a „pogány”, mi a „bűn”. Tudod-e, hogy voltak szentéletű „pogányok”?! Ezek még az asztrális keresztség előtt magasabb szellemi szférába emelkedtek egyik-másik vértanúknál. Sőt egyenesen a Felső Birodalomba; és majdnem istenközellen, a krisztusi emanációtól elnyerték a legmagasabbrendű, közvetlen – úgynevezett emanációs beavatást, mely egyúttal keresztség is...
- Örökké sötétben botorkál az ember... Emanációs szellemkeresztség istenközellen... Ezek szerint az egyház tanai hamisak!
- Hamisak és kártékonyak. Az egyház, Simon, ez hétpecsétes, amit most mondok...
- Az egyház...?!

- Egy eretnek-színezetű szakadár szellemszekta megszállottja.
- Szakadár szellemszekta a mennyekben? Istenközelen?!
- Igen; habár nem is istenközelen. Ezek igen bonyolult dolgok, majd összehozlak már a doktorral, én ehhez elég fejlett nem vagyok. Mindenesetre, azért azok sem pogányok...
- Hm...
- Még nem tudhatod, honnan is tudnád helyesen értelmezni, mi a pogány. A földön „a törvény nemtudása nem mentesít a bűn következményeitől”. Az égi igazságszolgáltatásban más a bűn. Csupán akkor követsz el bűnt, ha tudod, hogy bűn és mégis elköveted. Ezt Ede kiabálva mondta, csattanva szinte a lényegét. Egy sokfiókos sublóđ empire veretein babráltam gépiesen, elmerengve.
- Ez hát a bűn...
- Eszméletem határmesgyéin elfelhőzött a bátor-szép Anibel-mama szellemköd-alakja. Ede ittasulva folytatta:
- A bűn a bűnnel-teljes szándék! A bűn kandi paráznsága! A bűn logikai kiélvezése! Szövetkezel a Kísértővel! Kötélnek állsz! Látod-e már, mennyire igazságtalanul bélyegeznénk pogánynak a szentéletű mohamedánt vagy buddhistát, de még a primitív néger varázslót is akár, ha nem is tudva Megváltó Urunk létezéséről, az a krisztusi szándék tölti el, hogy egymásrahelyezzen egy-egy szent követet az Ő templomához, az Úđo történetében...
- Észre se vettem, hogy gépiesen kihúztam a fiókot; beletévedt a tekintetem, de csak akkor eszméltem, hogy mit látok, amikor restelkedve visszalöktem: kócok-lomok közt három revolver – egy angol Colt, két belga Frommer.
- Bocsáss meg, – engedtem el; halkán zörrent a veret.
Ede legyintett.
- Ugyan!... Még vízözön-előtről; őttusáztam valamikor.

*

Nos, ettől a politikaiak után immár a vallási tabuk is eltűszszenthetnék magukat, mégsem hiszem, hogy Határ Győző emiatt hagyta ki regényéből e részfejezetet. Nem rettent ő vissza a tabuk döntőgetésétől, lett-légyenek azok akár politikaiak, akár vallásiak. S itt a tabukat igazában (ahogy a regényben a politikaiakat is) legfőljebb piszkálgatja, nem döntőgeti. Ottlik Géza, miközben Vajda Endrével együtt épp az *Anibel* megírására biztatta Határ Győzőt (vajon ők tudták-e, hogy átdolgozásról, s nem új regény írásáról van szó?), a következőképp fogalmazta meg bírálatát Határ regényírói módszereiről, legalábbis Határ Győző így mesélte el Kabdebő Lórántnak:

„Cipi a Heliánét végigpergetve, kényszeredetten és némileg fanyalogva arra intelmezett, hogy »egyszerűbben, öregem: sokkal egyszerűbben!«, mert a mi olvasóink ezzel a moderneskedéssel még a tálalásban, a tipográfiában is, nem tudnak mit kezdeni; az meg, hogy filozófiai kitéréseket iktatsz bele, nem engem, ne érts félre, hanem az olvasót: egyenesen taszítja: nem fér bele a magyar regény műformájába.”³⁶ Azt gondolom, hogy ez a meglehetősen rendhagyó, de mégiscsak bölcselkedő mester-tanítvány párbeszéd ezen az ottliki szűrőn nem fért át. *Lektűrt* írt, az olvasók kedvében akart járni.